

راهبردهای مؤثر بر پیشگیری از جرایم در شبکه‌های اجتماعی مجازی از دیدگاه دانشجویان (مطالعه موردی دانشگاه گلستان) [◆]

بابک پورقهرمانی¹

اویس قندهاری²

چکیده

هدف: پژوهش حاضر، راهبردهای مؤثر بر پیشگیری از جرایم در شبکه‌های اجتماعی مجازی را بررسی و تحلیل کرده است. **روش:** روش پژوهش، توصیفی از نوع پیمایشی و رویکرد آن نیز کاربردی است. جامعه پژوهش، دانشجویان سال 96-1395 دانشگاه گلستان (4007 نفر) را در بر می‌گیرد. به کمک فرمول کوکران، 165 نفر از آنان به عنوان حجم نمونه برآورد و با روش تصادفی متناسب با حجم از بین دانشکده‌ها انتخاب شدند. ابزار اندازه‌گیری، پرسشنامه محقق‌ساخته روا و پایا بوده و نتایج به دست آمده از پژوهش با استفاده از شاخصهای آمار توصیفی و استنباطی بررسی و تحلیل شده‌اند. **یافته‌ها:** از نظر دانشجویان، در میان راهبردهای سه‌گانه مؤثر بر پیشگیری از جرایم در شبکه‌های اجتماعی مجازی، راهبرد دولتی با میانگین 4/21 بیشترین و راهبرد غیر دولتی (خصوصی) با میانگین 3/62 کمترین تأثیر را بر پیشگیری از جرایم در شبکه‌های اجتماعی دارند. در بین راهبردهای دولتی، «آموزش و آگاه‌سازی خانواده‌ها از طریق رسانه ملی، مدارس، دانشگاهها و سایر رسانه‌های عمومی»، «یجاد یا تقویت شبکه ملی اطلاعات» و «یجاد و توسعه شبکه‌های اجتماعی بومی» بیشترین تأثیر را دارند. **نتیجه‌گیری:** دولت با برنامه‌ریزی و اجرای صحیح آن، بیشترین تأثیر را بر پیشگیری از جرایم در شبکه‌های اجتماعی مجازی خواهد گذاشت.

واژگان کلیدی: شبکه‌های اجتماعی، مجازی، پیشگیری، جرایم، راهبرد.

◆ دریافت مقاله: 95/03/01؛ تصویب نهایی: 95/11/22.

1. دکترای حقوق کیفری و جرم‌شناسی، استادیار گروه حقوق کیفری و جرم‌شناسی دانشگاه آزاد اسلامی واحد مراغه، مراغه، ایران (نویسنده مسئول) / نشانی: استان آذربایجان شرقی، شهرستان مراغه، مجتمع دانشگاه آزاد اسلامی واحد مراغه. / نمابر: 04137454504/

Email: pourgharamani@iau-maragheh.ac.ir

2. کارشناسی ارشد حقوق عمومی، دانشکده حقوق و علوم اجتماعی، دانشگاه تبریز، ایران.

الف) مقدمه

توسعه پدیده جهانی فناوری اطلاعات و ارتباطات، تحوّل شگرف در ابعاد گوناگون حیات اقتصادی، اجتماعی، فرهنگی، امنیتی و سیاسی ایجاد کرده است. انقلاب الکترونیک تبدیل به مهم‌ترین پدیده تعیین‌کننده معاصر شده است. این گستره بیکران از یک سو فرصتهای بی‌نظیری را فراهم ساخته و از سوی دیگر، تهدیدهای جدی را متوجه بخش اعظم ساختارهای اجتماعی ساخته است (جوان‌جعفری، 1389: 2). این ویژگی‌های دوگانه را در بسیاری از نوآوری‌ها و ابداعات بشری، از جمله انقلاب صنعتی می‌توان مشاهده کرد. اما به نظر می‌رسد آبرساختار فناوری اطلاعات، دنیای جدیدی را خلق کرده است؛ دنیایی مملو از نوآوری‌ها و پیچیدگی‌ها که قاعده پذیرفته شده‌ای ندارد (گرت¹ و همکاران، 2005: 65). در اواخر قرن بیستم، گسترش فناوری اطلاعات و ارتباطات به گونه‌ای بود که در هر کجای زندگی انسان، جلوه‌های حضور فناوری اطلاعات و ارتباطات قابل مشاهده بود. این روند نه تنها به قرن بیست و یکم منتقل شده، بلکه سرعت رشد آن به مراتب افزون‌تر نیز شده است. مخلوق جدید این روند و فناوری، ایجاد فضای و دنیای مجازی است. در قرن بیست و یکم «فضای سایبر»² یا «دنیای مجازی» آرام آرام رو به شکل‌گیری و تکامل گذاشته است؛ دنیایی که پدیده فناوری اطلاعات و ارتباطات از همان ابتدا به دنبال تحقق آن بود و همچنان به دنبال گسترش و تکامل آن است.

مفاهیمی نظیر سایبر، اینترنت، فضای مجازی و فضای خیالی، جزء مفاهیم مطرح در جامعه امروزی است. فضای سایبری با تمام توان به دنبال این است که همه مؤلفه‌های دنیای واقعی را ایجاد و نهادینه کند و در این راستا، حتی به دنبال جامعیت بخشیدن به این فضا و تأثیرگذاری بر دنیای واقعی است. فضای سایبر به عنوان یکی از پیامدهای مدرنیته به سرعت جای خود را در جامعه بشری باز کرده و کارکردهای متفاوت و بعضاً راهبردی بر زندگی بشری داشته است. برخی از این کارکردها نظیر «شبکه‌های اجتماعی»³ بُرد و نفوذ بیشتری در اعماق وجودی جامعه و ذائقه جامعه داشته که توجه بدان بسیار ضروری است. مفهوم شبکه اجتماعی برای اشاره ضمنی به مجموعه روابط پیچیده میان افراد در سیستم‌های اجتماعی در تمامی مقیاسها از روابط بین فردی گرفته تا روابط بین‌المللی مورد استفاده قرار می‌گیرد. تعاریف مختلفی برای شبکه‌های اجتماعی ارائه شده است. در یکی از این تعاریف، شبکه‌های اجتماعی به عنوان سرویسهای مبتنی بر «وب»⁴ تعریف می‌شوند که اشخاص را قادر به ایجاد نمایه‌های خاص خود در سیستم‌های کنترل شده می‌کند و سپس افراد مختلف می‌توانند با این شخص ارتباط برقرار کرده و در مورد علایق مشترک تبادل نظر

1. Gareth

2. Cyberspace

3. Social Networks

4. Web

راهبردهای مؤثر بر پیشگیری از جرایم در شبکه‌های اجتماعی مجازی از دیدگاه دانشجویان 111

کنند(بويد و الیسن،¹ 2007: 211). تعریف دیگر از شبکه‌های اجتماعی عبارت است از اجتماع برخط کاربران اینترنت که تمایل به برقراری ارتباط با سایر کاربران دربارهٔ مباحث مورد علاقهٔ خاص خود را دارند(ویلیام،² 2009: 1). از دیدگاه علوم اجتماعی، شبکه‌های اجتماعی مفهوم جدیدی نیستند؛ انسانها از قرن‌ها پیش که گرد آتش می‌نشستند و برای یکدیگر داستان می‌گفتند، در حال تشکیل شبکه‌های اجتماعی بودند؛ اما چیزی که باعث شده است امروز شبکه‌های اجتماعی بیشتر از همیشه مورد توجه قرار بگیرند، به وجود آمدن ابزارهای دیجیتال و کمک آنها به توسعهٔ شبکه‌های اجتماعی بوده است. بنابر این، باید سه مفهوم «شبکه‌های اجتماعی» به عنوان شبکه‌ای از ارتباطات انسانی³، «سرویس‌های ایجاد و توسعهٔ شبکه‌های اجتماعی»⁴، «سرویس‌های دیجیتال ایجاد و توسعهٔ شبکه‌های اجتماعی»⁵ را از یکدیگر تفکیک کنیم.⁶

نخستین بار مفهومی با عنوان شبکه‌های اجتماعی اینترنتی با قالب امروزی در سال 1960 در دانشگاه ایلی‌نویز⁷ در ایالات متحده آمریکا مطرح شد. پس از آن در 1997 نخستین سایت شبکهٔ اجتماعی اینترنتی به نام سیکس‌یگریس⁸ راه‌اندازی شد. به همین ترتیب در سالهای 2002 «فریندستر، اورکات، لینکدین»⁹؛ 2004 «مای‌اسپیس و فیس‌بوک»¹⁰؛ 2006 «تویتر»¹¹ پا به عرصه ظهور نهادند؛ هرچند گستردگی این شبکه‌ها بسیار بیشتر از این بوده است(شهابی و بیات، 1391: 156). در ایران، «کلوب»¹² یکم دی ماه 1383 به عنوان شبکهٔ اجتماعی ایرانی افتتاح شد و بعد از آن «دانشگاهیان ایران»، «همکلاسی‌ها»، «فیس‌فا»¹³ و شبکه‌های دیگری به وجود آمدند که جدیدترین آنها در حال حاضر «پیام‌رسان سروش»¹⁴ نام دارد که در سال 1394 تشکیل شد و در حال حاضر نسخهٔ اندروید موبایلی آن نیز فراهم شده است که می‌توان آن را با شبکهٔ اجتماعی «پیام‌رسان تلگرام»¹⁵ مقایسه کرد؛ البته در حال حاضر تلگرام به عنوان یکی از محبوب‌ترین شبکه‌ها در ایران مورد استفاده قرار می‌گیرد و با توجه به اینکه از خارج از کشور کنترل می‌شود، دارای خطرهای امنیتی برای کاربران و حتی کشور است؛ چنانکه دبیر شورای عالی فضای مجازی(ابوالحسن فیروزآبادی) با اشاره به

1. Boyd & Ellison
2. William
3. Social Networks
4. Social Networking Services
5. Digital Social Networking Services
6. <http://motanem.org/>(Retrieved 10 January 2017)
7. Illinois
8. www.sixdegrees.com
9. Friendster, Orkut, LinkedIn
10. Myspace, Facebook
11. Twitter
12. www.cloob.com
13. www.doreh.com - www.facenama.com/hamkelasy - www.facefa.org
14. <https://soroush-app.ir/>
15. <https://telegram.org/>

بررسی‌های صورت گرفته از رفتار کاربران ایرانی در شبکه اجتماعی تلگرام گفت: «100 هزار کانال ایرانی در تلگرام وجود دارد»¹.

با پیشرفت فناوری اطلاعات و ارتباطات، آن دسته از رفتارهای انسانی که به شکل سنتی جرم تلقی می‌شد، امروز به شکل ترجمه ایده‌های مجرمانه به زبان خاص رایانه یا از طریق فضای مجازی تحقق می‌یابد. به این ترتیب، فضای جدیدی به نام فضای سایبر ایجاد شده است که در آن مرز و محدوده، به شکل سنتی معنا ندارد؛ چه بسا جرایمی در هزاران کیلومتر دورتر از محل اقامت قربانیان علیه ایشان طراحی و اجرا می‌شود یا آنکه ابزارهای عادی زندگی روزمره، وسیله اقدامات مجرمانه علیه اشخاص قرار می‌گیرد. جامعه بین‌المللی هموار تلاش کرده است تا به واسطه انعقاد معاهدات دو یا چندجانبه، زمینه همکاری در رسیدگی به جرایم سایبری را فراهم کند. بنابر این، نظام کنونی حاکم بر جرایم سایبری تا حدود زیادی متکی بر همکاری بین‌المللی است. با وجود این، این انتقاد نیز مطرح است که «یک نظام حقوقی کارآمد جهت رسیدگی به جرایم سایبری نباید تا بدین حد متکی به همکاری باشد؛ زیرا همیشه تضمین وجود ندارد که فارغ از اعمال قدرت قاهره قضایی، تعقیب و رسیدگی فرامرزی به جرایم سایبری مفید اثری واقعی باشد» (کوپس و برنر، 2006: 2). با توجه به اینکه جرایم در فضای مجازی، در اشکال مختلفی ارتکاب می‌یابند. بنابر این، سخن گفتن در خصوص شرایط، ارکان و تقسیم‌بندی این جرایم، قدری مشکل به نظر می‌رسد. عدم ارائه آمار دقیق توسط نیروهای انتظامی و مراجع قضایی پیرامون جرایم مزبور، ناتوانی در خصوص ارائه تعریف صریح و روشن از ماهیت این جرایم را دو چندان کرده است. متأسفانه در حال حاضر، اطلاعات دقیق، مشخص و قابل اطمینانی در خصوص میزان و تأثیر جرایم سایبری، نه تنها در کشور، بلکه در سایر نقاط جهان نیز به چشم نمی‌خورد و شمار زیادی از آنها نامکشوف محسوب می‌شوند. این مسئله یکی از معضلاتی است که متصدیان تحقیق در مرحله کشف و تعقیب جرایم مزبور با آن مواجهند (خداقلی، 1383: 35). سوء استفاده از فناوری‌های رایانه‌ای و اینترنتی می‌تواند امنیت ملی، آسایش عمومی و موجودیت یک جامعه را به مخاطره انداخته، تأثیرهای منفی بی‌شماری را بر زندگی افراد اجتماع تحمیل کند. همچنین با کمی دقت در این خصوص می‌توان به این نتیجه دست یافت که اغلب مرتکبان جرایم سایبری را جمعیت جوان تشکیل می‌دهند (آیکاو، 1383: 55) که این مجرمان، هم از ظرفیت جنایی بالایی برخوردارند و هم استعداد خوبی برای انطباق اجتماعی از خود نشان می‌دهند (جعفری، 1385: 70). با توجه به ابعاد گسترده و چند بُعدی این پدیده، نیازمند انجام پژوهشها و بررسی‌هایی عمیق در خصوص پیشگیری از جرایم در فضای مجازی می‌باشیم؛ زیرا در صورت پیشگیری از جرایم، از هزینه‌ها و آسیبها و خطرات وقوع جرایم در امان خواهیم ماند.

1. www.fardanews.com/fa/news/565111/ (Retrieved 9 January 2017)

2. Koops & Brenner

راهبردهای مؤثر بر پیشگیری از جرایم در شبکه‌های اجتماعی مجازی از دیدگاه دانشجویان 113

در بررسی پیشینه پژوهش مشخص شد پژوهش‌های فراوانی به این موضوع پرداخته‌اند؛ اما به عنوان شاهد، به برخی از آنها اشاره می‌شود. صادقی لفت و حاتم‌چوری (1393) و محصل (1394) و نیز حبیبی، جودی و آقازاده (1395) با بررسی شبکه‌های اجتماعی، میزان امنیت کاربران و عوامل مرتبط با آن را گزارش کرده‌اند. نتایج پژوهش صادق و حسین حامدی‌نسب (1393) نشان می‌دهد شبکه‌های اجتماعی مجازی فواید زیادی دارند اما آسیب‌های ناشی از آن همچنان گریبان‌گیر نوجوانان و جوانان و به طور کلی جامعه و خانواده‌ها شده است و نویسنده به دنبال ارائه روش‌هایی برای پیشگیری از این آسیب‌هاست. ثقفی و ثقفی (1390) به بررسی نقش شبکه‌های اجتماعی در پیشگیری از جرایم سنتی و سایبری پرداخته و تلاش کرده‌اند با بیان نقاط مثبت و منفی این شبکه‌ها، به کاهش جنبه‌های منفی نظیر سوء استفاده از عدم تخصص و ناآگاهی کاربران، تضعیف مصونیت بخشی بزه‌دیدگان و تقویت جنبه مثبت آنها در زمینه پیشگیری وضعی و دانش‌محور، گشت‌زنی و کشف مجرمان، ایجاد مصونیت و سرعت در اطلاع‌رسانی بپردازند. علوی وفا و ابراهیمی‌پور (1390) به تهدیدشناسی شبکه‌های اجتماعی و تبیین و تشریح مفاهیم مرتبط با آن در فضای سایبر و تأثیر آن بر تغییر پارادایم‌های راهبردی در حوزه‌های امنیتی و دفاعی پرداخته‌اند. مجیدی (1390) نقش شبکه‌های اجتماعی فیس‌بوک و توئیتر را در انقلاب مصر و سقوط حسنی مبارک و اکاوی کرده است. تقوی و محمدی (1390) تأثیرات شبکه‌های اجتماعی بر امنیت ملی کشورها را بررسی کرده‌اند. شهابی و بیات (1391) به بررسی دلایل حضور جوانان ایرانی در شبکه‌های اجتماعی با وجود ممنوعیت استفاده در برخی موارد مثل فیس‌بوک پرداخته‌اند. در پژوهشی، بخشی و دیگران (1392) نقش زنان در شبکه اجتماعی «کفه‌مام»¹ را بررسی کرده‌اند. پژوهش چراغ‌ملایی، کدیور و صرامی (1393) به بررسی شبکه‌های اجتماعی مجازی به عنوان ابزاری نوین برای استفاده در امر آموزش و یادگیری پرداخته‌اند. پژوهش قاسمی، عدلی‌پور و برندگی (1393) به دنبال مطالعه تأثیر استفاده از فیس‌بوک بر تصور بدن جوانان بود؛ نتایج نشان داد که بین مدت زمان عضویت در فیس‌بوک، میزان استفاده از فیس‌بوک، میزان مشارکت و فعال بودن کاربران در فیس‌بوک و واقعی تلقی کردن محتوای فیس‌بوک با تصور بدن در میان دانشجویان دختر و پسر رابطه معنادار مثبتی وجود دارد. در پژوهشی علیزاده و محمدی (1394) به بررسی نقش رسانه‌های اجتماعی نوین در شکل‌گیری و برساخت هویت نسلی در میان جوانان پرداخته و دریافته‌اند که وایبر که رسانه‌ای اجتماعی است، سبب تقویت شکاف نسلی می‌شود. همچنان که پژوهش ودودی و دلاور (1394) به بررسی تأثیر شبکه‌های اجتماعی مجازی در ویژگی‌های شخصیتی جوانان و پژوهش کیان، ملال و ریاحی‌نیا (1394) به بررسی نحوه شناخت، درک و استفاده از شبکه‌های اجتماعی مجازی عمومی در بین دانشجویان دوره کارشناسی ارشد پرداخته است. در نهایت، جولیا برلسکونی² در پژوهشی با عنوان «تحلیل

1. Caf  mom

2- Giulia Berlusconi

شبکه‌های اجتماعی و پیشگیری از جرم¹ که در سال 2017 میلادی در فصل دهم کتابی با عنوان «پیشگیری از جرم در قرن 21»² که توسط انتشارات بین‌المللی اسپرینگر³ در سوئیس به چاپ رسیده، ثابت کرده است که با استفاده از روشها و تکنیکهای مؤثر در شبکه‌های اجتماعی، می‌توان تا حد قابل توجهی از وقوع جرایم پیشگیری کرد.

در مجموع، مطالب یادشده نشان‌دهنده جایگاه و اهمیت پیشگیری از جرایم در شبکه‌های اجتماعی مجازی‌اند؛ از این رو، مسئولان در این زمینه باید برای تبیین و اعمال آن، اقدامات لازم را معمول دارند. بدیهی است نظام قضایی کشور و همچنین وزارت ارتباطات و فناوری اطلاعات و سازمانهای ذیصلاح دیگر، اعم از دولتی یا غیر دولتی و حتی مردم، تلاشهای منسجم و ساختارمند خود را برای شناسایی و پیاده ساختن راهبردهای مناسب پیشگیری از جرایم در فضای مجازی و به خصوص شبکه‌های اجتماعی، در قالب برنامه‌ها و قوانین مختلف طراحی، تدوین و اجرا کنند. در این راستا، پژوهش حاضر پس از مطالعه منابع نظری و پیشینه پژوهشی، راهبردهای مؤثر بر پیشگیری از جرایم را در سه نوع دولتی، غیر دولتی (خصوصی) و مردمی (مردم‌نهاد) مورد بررسی و تحقیق قرار داده و میزان تأثیر هر یک از راهبردها را از دیدگاه دانشجویان دانشگاه گلستان بیان کرده است.

ب) روش پژوهش

با توجه به ماهیت و اهداف پژوهش، روش پژوهش حاضر از نوع توصیفی - پیمایشی است و تلاش شده نظرات دانشجویان دانشگاه گلستان درباره راهبردهای مؤثر بر پیشگیری از جرایم، تشریح و توصیف شود؛ از این رو، از نوع توصیفی است. همچنین به دلیل اینکه به بررسی دیدگاههای دانشجویان می‌پردازد، از نوع پژوهشهای پیمایشی به شمار می‌رود؛ رویکرد پژوهش نیز کاربردی بوده است.

جامعه آماری، شامل همه دانشجویان دانشگاه گلستان در سال تحصیلی 96-1395 است که بالغ بر 4007 نفرند. نمونه آماری این پژوهش با استفاده از فرمول ذیل محاسبه و 165 نفر برآورد شد. در این فرمول، n برآورد نمونه، a سطح خطا که برابر 5 درصد در نظر گرفته می‌شود، σ مقدار احتمال نرمال استاندارد که با توجه به سطح اطمینان 95 درصد برابر با $1/96$ ، σ پیش برآورد انحراف معیار و برابر $0/667$ و ε دقت احتمالی مطلوب و برابر $0/1$ بوده است. روش نمونه‌گیری، طبقه‌ای متناسب با حجم است. بر این

1. *Social Network Analysis and Crime Prevention*

2. *Crime Prevention in the 21st Century*

3. *Springer*

115 ♦ راهبردهای مؤثر بر پیشگیری از جرایم در شبکه‌های اجتماعی مجازی از دیدگاه دانشجویان

اساس بر حسب درصدهای جامعه دانشجویان دانشگاه گلستان، تعداد نمونه هر طبقه، مشخص و سپس به شیوه تصادفی، تعداد نمونه یاد شده از دانشکده‌های مختلف انتخاب شده است.

$$n = \left(\frac{z \frac{\sigma}{\delta} + D}{\delta} \right)^2$$

جدول 1: جامعه و نمونه آماری پژوهش

دانشکده‌ها	جامعه آماری	نمونه آماری
علوم انسانی	1157	53
علوم پایه	1607	63
فنی مهندسی گرگان	378	15
فنی مهندسی علی‌آباد	865	34
جمع	4007	165

1. ابزار اندازه‌گیری

ابزار گردآوری داده‌ها، پرسشنامه محقق ساخته است. در راستای شناسایی راهبردهای مؤثر بر پیشگیری از جرایم در شبکه‌های اجتماعی مجازی و به منظور گردآوری داده‌های مورد نیاز، پرسشنامه محقق ساخته بر اساس مطالعه و بررسی مبانی نظری و سوابق پژوهشی طراحی شده است. پرسشنامه یاد شده، شامل 27 گویه در سه حوزه دولتی، غیر دولتی (خصوصی) و مردمی (مردم نهاد) است.

برای حصول اطمینان از روایی¹، حوزه‌های تعیین شده (دولتی، غیر دولتی، مردمی) در اختیار گروهی از صاحب‌نظران در عرصه حقوق و همچنین شبکه‌های اجتماعی مجازی گذارده شد و از آنها خواسته شد حوزه‌ها را به لحاظ درجه تناسب با مفاهیم مرتبط با پیشگیری از جرایم، در طیفی از یک تا پنج ارزشگذاری کنند. براینند بررسی نتایج ارزشگذاری‌های آنان تأیید حوزه‌های تعیین شده با ارزش میانگین 4/3 از 5 بوده است. افزون بر این، در فرایند ساخت ابزار، برای اطمینان از وجود روایی صوری و محتوایی ابزار، دیگر بار از نظر متخصصان استفاده شد. فرم اولیه پرسشنامه که شامل راهبردهای دولتی، غیر دولتی و مردمی پیشگیری از جرایم در شبکه‌های اجتماعی بود، برای تغییر و اصلاح، در اختیار صاحب‌نظران و متخصصان یاد شده قرار گرفت و پس از اعمال دیدگاه‌های آنها، پرسشنامه محقق ساخته پژوهش با 27 گویه روی طیف پنج درجه‌ای لیکرت (خیلی زیاد، زیاد، متوسط، کم، خیلی کم) تهیه شد. پایایی² پرسشنامه در دو مرحله بررسی شد؛ در مرحله نخست، پس از اجرای مقدماتی³ از طریق تکنیک آماری، آلفای کرونباخ

1. Validity
2. Reliability
3. Pilot study

0/91 تعیین شد که نشان‌دهنده پایایی مناسب ابزار است. پس از اجرای نهایی پرسشنامه نیز از طریق تکنیک آماری، آلفای کرونباخ 0/89 تعیین شد که نشان‌دهنده پایایی مناسب ابزار است.

2. روشهای تجزیه و تحلیل داده‌ها

برای پاسخگویی به پرسشهای پژوهش، از آمار توصیفی و استنباطی استفاده شد. در سطح توصیفی، پس از ارائه فراوانی پاسخهای به دست آمده، با بهره‌گیری از ارزشهای عددی اعطا شده به فراوانی‌ها، میانگین پاسخهای به دست آمده محاسبه و از آمارهای توصیفی مناسب مثل فراوانی، درصد، میانگین و انحراف معیار برای توصیف نتایج استفاده شد. در سطح استنباطی نیز ابتدا نرمال بودن توزیع نمرات از طریق آزمون کولموگوروف - اسمیرنوف¹ بررسی شد و با توجه به توزیع نرمال نمرات، از آزمونهای آماری پارامتریک مناسب، همچون: تی تک‌نمونه‌ای، تی مستقل، آزمون فریدمن، آزمون تحلیل واریانس در محیط نرم‌افزار *Spss* استفاده شد.

ج) یافته‌های پژوهش

در این بخش، نتایج بررسی پرسشهای پژوهش به تفکیک در چهار قسمت تشریح شده است.

1. از دیدگاه دانشجویان، راهبردهای دولتی برای پیشگیری از جرایم سایبری در شبکه‌های اجتماعی به چه میزان مؤثرند؟

برای دستیابی به پاسخ این پرسش، 9 گویه در پرسشنامه قرار گرفته که در ادامه، ابتدا نتایج توصیفی و سپس نتایج استنباطی آن بررسی می‌شود.

یک) نتایج توصیفی

جدول 2: جمع‌بندی ارزیابی پاسخگویان نسبت به گویه‌های پرسش اول پژوهش

میانگین	گویه مطرح شده						
	خیلی زیاد	زیاد	متوسط	کم	خیلی کم		
4/55	112	38	10	3	2	فراوانی	1. آموزش و آگاه‌سازی خانواده‌ها از طریق رسانه ملی، مدارس، دانشگاهها وسایر رسانه‌های عمومی
	67/9	23/0	6/1	1/8	1/2	درصد	
4/29	95	42	15	7	6	فراوانی	2. ایجاد و توسعه شبکه‌های اجتماعی بومی
	57/6	25/5	9/1	4/2	3/6	درصد	
4/19	83	49	20	8	5	فراوانی	3. ایجاد نظام عدالت کیفری مناسب برای جرایم سایبری
	50/3	29/7	12/1	4/8	3	درصد	
4/05	73	48	27	14	3	فراوانی	4. گشت‌زنی و کشف مجرمان توسط مراجع

1. Kolmogorov- Smirnov

راهبردهای مؤثر بر پیشگیری از جرایم در شبکه‌های اجتماعی مجازی از دیدگاه دانشجویان 117

	44/2	29/1	16/4	8/5	1/8	درصد	ذی‌صلاح
3/94	71	48	23	11	12	فراوانی	5. انعقاد یا الحاق به موافقت‌نامه‌های استرداد و معاضدت کیفری یا همکاری امنیتی با سایر کشورها
	43	29/1	13/9	6/7	7/3	درصد	
4/08	87	29	35	3	11	فراوانی	6. ایجاد مراکز آگاهی‌رسانی، پشتیبانی و امداد(واکنش سریع)
	52/7	17/6	21/2	1/8	6/7	درصد	
4/05	87	16	52	4	6	فراوانی	7. ایجاد/ تقویت مراکز حمایت از بزه‌دیدگان جرایم سایبری
	52/7	9/7	31/5	2/4	3/6	درصد	
3/91	55	65	27	11	7	فراوانی	8. افزایش/ کاهش هزینه‌های استفاده از اینترنت(Data)
	33/3	39/4	16/4	6/7	4/2	درصد	
4/39	97	50	8	5	5	فراوانی	9. ایجاد/ تقویت شبکه ملی اطلاعات (اینترنت ملی)
	58/8	30/3	4/8	3	3	درصد	
4/16	85	43	24	7	6	فراوانی	مجموع
	51/5	26/1	14/5	4/2	3/6	درصد	

فراوانی و درصد گویه‌های این پرسش در جدول به تفکیک آمده است. بیشترین میانگین (4/55) مربوط به گویه 1 (آموزش و آگاه‌سازی خانواده‌ها از طریق رسانه ملی، مدارس، دانشگاهها و سایر رسانه‌های عمومی) و کمترین میانگین (3/91) مربوط به گویه 8 (افزایش/ کاهش هزینه‌های استفاده از اینترنت) است. 7/8 درصد از پاسخگویان معتقدند راهبردهای دولتی پیشگیری از جرایم در شبکه‌های اجتماعی مجازی، به میزان کم و خیلی کم مؤثرند. 14/5 درصد از پاسخگویان معتقدند راهبردهای دولتی به میزان متوسط مؤثرند و 77/6 درصد پاسخگویان، این راهبرد را به میزان زیاد و خیلی زیاد مؤثر می‌دانند. میانگین وزنی 4/16 از 5 نشان می‌دهد پاسخگویان معتقدند راهبردهای دولتی پیشگیری از جرایم در شبکه‌های اجتماعی مجازی به میزان زیاد و قابل توجهی مؤثرند.

دو) نتایج استنباطی

از آنجا که نرمال بودن توزیع نمرات به کمک آزمون کالموگروف - اسمیرنوف تأیید شد، از آزمونهای پارامتریک و در اینجا از آزمون تی تک‌نمونه‌ای استفاده می‌کنیم.

جدول 3: نتایج آزمون تی تک‌نمونه‌ای، مقایسه میانگین با میانگین فرضی (m=3)

میانگین فرضی	میانگین	انحراف معیار	تی	درجه آزادی	سطح معناداری
3	4/16	0/309	48/279	164	<0/0005

نتایج جدول نشان می‌دهد بر اساس تحلیل استنباطی، مقدار سطح معناداری برابر 0/0005 است و چون این مقدار کوچک‌تر از 0/01 است، تفاوت مشاهده شده از نظر آماری در سطح اطمینان 99 درصد معنادار قرار دارد. به عبارت بهتر؛ پاسخگویان معتقدند راهبردهای دولتی پیشگیری از جرایم در شبکه‌های اجتماعی مجازی به میزان بیشتر از متوسط (زیاد) مؤثرند. بنابر این، با توجه به اینکه ارتکاب جرم همه بخشهای جامعه را تحت تأثیر خود قرار می‌دهد، مسلماً همه نهادهای حکومتی باید در امر مهار بزهکاری مشارکت داشته

باشند. پیشگیری در مرحله پیش از ارتکاب جرم به معنای مداخله زودهنگام برای جلوگیری از به فعلیت رسیدن قصد مجرمانه، پیشگیری غیر کیفری و خارج از تشکیلات قضایی است. برخی از کشورها از جمله انگلستان، دستگاههای اجرایی را مسئول پیشگیری از جرم قرار داده‌اند؛ به دلیل اینکه نهادهای مذکور امکانات کافی برای سیاستگذاری و برنامه‌ریزی در این خصوص را در اختیار دارند. (نیازبور، 1382: 140)

مهم‌ترین دلیل حضور دولت در این عرصه، حفظ نظم عمومی جامعه است. ارتکاب جرم، نظم عمومی جامعه را مختل کرده، ریشه در شرایط نامناسب اجتماعی و اقتصادی دارد. قوه مجریه نیز علاوه بر وظیفه تأمین امنیت جامعه و حفظ نظم، نقش مؤثری در ایجاد رفاه اجتماعی و کاهش مشکلات اقتصادی و آسیبهای اجتماعی ایفا می‌کند. در واقع؛ دولت با انجام وظایفی که طبق اصول 28 تا 31 قانون اساسی بر عهده دارد، در حذف بسترهای ارتکاب جرم مشارکت می‌کند؛ با این حال، قوه قضاییه برای انجام این وظیفه با موانعی مواجه است. مهم‌ترین مانع، نداشتن اختیارات و امکانات کافی برای اصلاح شرایط اقتصادی و فرهنگی و اجتماعی است. در واقع؛ تدابیری که می‌تواند در مرحله پیش از ارتکاب جرم موجب پیشگیری شود، از حوزه اختیارات این قوه خارج است. بنابر این، قوه قضاییه بدون تعامل و حضور قوه مجریه نمی‌تواند در امر پیشگیری از جرم به نتیجه مطلوب دست یابد.

2. از دیدگاه دانشجویان، راهبردهای مردمی (مردم‌نهاد) برای پیشگیری از جرایم سایبری در شبکه‌های اجتماعی به چه میزان مؤثرند؟

برای دستیابی به پاسخ این پرسش، 11 گویه در پرسشنامه قرار گرفته که در ادامه، ابتدا نتایج توصیفی و سپس نتایج استنباطی بررسی می‌شود.

یک) نتایج توصیفی

جدول 4: جمع‌بندی ارزیابی پاسخگویان نسبت به گویه‌های پرسش دوم پژوهش

میانگین	خیلی زیاد	زیاد	متوسط	کم	خیلی کم	گویه مطرح شده
3/58	64	36	22	17	26	10. اشتراک نگذاشتن مطالبی که محتوای آزاردهنده دارند
	38/8	21/8	13/3	10/3	15/8	درصد
3/65	69	35	15	26	20	11. سخن گفتن به صورت نرم و لین و عدم ارتباط تهاجمی
	41/8	21/2	9/1	15/8	12/1	درصد
3/69	65	39	28	11	22	12. عدم فعالیت در فضای مجازی در ساعات کاری
	39/4	23/6	17	6/7	13/3	درصد
3/61	66	39	14	22	24	13. عدم شکایت در مورد شرایط کاری و مشکلات آن
	40	23/6	8/5	13/3	14/5	درصد
3/66	65	39	16	30	15	14. عدم شکایت در مورد رابطه‌های عاطفی و احساسی
	39/4	23/6	9/7	18/2	9/1	درصد
3/53	64	35	17	23	26	15. نبودن غلط‌های دیکته‌ای

راهبردهای مؤثر بر پیشگیری از جرایم در شبکه‌های اجتماعی مجازی از دیدگاه دانشجویان 119

	38/8	21/2	10/3	13/9	15/8	درصد	
3/49	65	36	9	25	30	فراوانی	16. زمینه‌سازی و آموزش کودک و نوجوان برای ورود به شبکه‌های مجازی از سوی خانواده، مدارس و ...
	39/4	21/8	5/5	15/2	18/2	درصد	
3/91	45	70	42	6	2	فراوانی	17. آشکار نکردن اطلاعات خصوصی از جمله عکس، فیلم، صوت و ...
	27/3	42/4	25/5	3/6	1/2	درصد	
3/27	42	30	43	31	19	فراوانی	18. مراقبت و کنترل والدین، اولیای مدرسه، دوستان و همسالان
	25/5	18/2	26/1	18/8	11/5	درصد	
3/68	43	55	48	9	10	فراوانی	19. فضا سازی و آموزش از سوی گروه‌های مردم‌نهاد
	26/1	33/3	29/1	5/5	6/1	درصد	
3/77	49	52	43	19	2	فراوانی	20. اطلاع‌رسانی به مراجع قانونی
	29/7	31/5	26/1	11/5	1/2	درصد	
3/62	58	42	27	20	18	فراوانی	مجموع
	35/2	25/5	16/4	12/1	10/9	درصد	

فراوانی و درصد گویه‌های این پرسش در جدول 4 به تفکیک آمده است. بیشترین میانگین (3/91) مربوط به گویه 17 (آشکار نکردن اطلاعات خصوصی از جمله عکس، فیلم، صوت و...) و کمترین میانگین (3/27) مربوط به گویه 18 (مراقبت و کنترل والدین، اولیای مدرسه، دوستان و همسالان) است.

23/0 درصد از پاسخگویان معتقدند راهبردهای مردمی پیشگیری از جرایم در شبکه‌های اجتماعی مجازی، به میزان کم و خیلی کم مؤثرند. 16/4 درصد از پاسخگویان معتقدند راهبردهای مردمی به میزان متوسط مؤثرند و 60/7 درصد پاسخگویان، این راهبرد را به میزان زیاد و خیلی زیاد مؤثر می‌دانند. میانگین وزنی 3/62 از 5 نشان می‌دهد پاسخگویان معتقدند راهبردهای مردمی پیشگیری از جرایم در شبکه‌های اجتماعی مجازی به میزان زیاد و قابل توجهی مؤثرند.

دو نتایج استنباطی

از آنجا که نرمال بودن توزیع نمرات به کمک آزمون کالموگروف - اسمیرنوف تأیید شد، از آزمونهای پارامتریک و در اینجا از آزمون تی تک‌نمونه‌ای استفاده می‌کنیم.

جدول 5: نتایج آزمون تی تک‌نمونه‌ای، مقایسه میانگین با میانگین فرضی (m=3)

میانگین فرضی	میانگین	انحراف معیار	تی	درجه آزادی	سطح معناداری
3	3/62	0/555	14/388	164	<0/0005

نتایج جدول نشان می‌دهد بر اساس تحلیل استنباطی مقدار سطح معناداری برابر 0/0005 است و چون این مقدار کوچک‌تر از 0/01 است، تفاوت مشاهده شده از نظر آماری در سطح اطمینان 99 درصد معنادار قرار دارد. به عبارت بهتر؛ پاسخگویان معتقدند راهبردهای مردمی پیشگیری از جرایم در شبکه‌های اجتماعی مجازی به میزان بیشتر از متوسط (زیاد) مؤثرند. بنابراین برنامه‌های پیشگیری از جرایم باید در سه

سطح انجام گیرد: اول در سطح فردی؛ یعنی آنچه هر شخص حقیقی یا حقوقی باید با رعایت آنها موقعیت ارتکاب جرم را از سوی مجرمین بالقوه تقلیل دهد. دوم در سطح جمعی؛ مثلاً آنچه اهالی یک محله یا کسبه یک پاساژ ملزم به رعایت آن می‌باشند و بالاخره در سطح ملی؛ یعنی آنچه بخشهای دولتی مثلاً بخشداری‌ها، شهرداری‌ها، فرمانداری‌ها، استانداری‌ها، وزارتخانه‌ها و غیره باید در محدوده وظایف خود نسبت به آن اقدام کنند. لذا ایجاد نوسانات رفتاری میان فرد و جامعه و کاهش و افزایش ارتباطات به مثابه دو سر الاکلنگ ارتباطات اجتماعی است که گاه به مانند یک فرصت و در بسیاری مواقع نیز تهدید است. زمانی که افراد در غار تنهایی خود در شبکه‌های اجتماعی فرو می‌روند، بدون تردید سرمایه اجتماعی کاهش پیدا کرده و نقش مردم و سازمانهای مردم‌نهاد و تشکلهای مردمی برای ورود و تأثیرگذاری در این فضا اهمیت پیدا می‌کند؛ چنان‌که سازمانهای مردم‌نهاد باید تلاش کنند تا ارتباطی قوی و منطقی میان نهادهای علمی و دانشگاهی با بطن جامعه ایجاد کنند.

نهادهای مردمی را می‌توان در زمره سازمانهای غیر دولتی به حساب آورد، ولی با این توجیه که منبع محرک و وجودی این سازمانها مردم‌اند و از سوی دیگر، عموماً سازمانهای مردم‌نهاد غیرانتفاعی‌اند؛ در حالی که سایر سازمانهای غیر دولتی عموماً با اهداف انتفاعی به وجود آمده‌اند. سازمانهای مردم‌نهاد را زیرمجموعه مردم به حساب آورده‌ایم و همچنان‌که ذکر شد، از دیدگاه پاسخگویان، راهبردهای مردمی (مردم‌نهاد) به میزان زیادی بر پیشگیری از جرایم مجازی مؤثرند.

3. از دیدگاه دانشجویان، راهبردهای غیر دولتی (خصوصی) برای پیشگیری از جرایم در شبکه‌های اجتماعی مجازی به چه میزان مؤثرند؟

برای دستیابی به پاسخ این پرسش، 7 گویه در پرسشنامه قرار گرفته که در ادامه، ابتدا نتایج توصیفی و سپس نتایج استنباطی مورد بررسی قرار می‌گیرد.

یک) نتایج توصیفی پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی

پرتال جامع علوم انسانی

راهبردهای مؤثر بر پیشگیری از جرایم در شبکه‌های اجتماعی مجازی از دیدگاه دانشجویان 121

جدول 6: جمع‌بندی ارزیابی پاسخگویان نسبت به گویه‌های پرسش سوم پژوهش

میانگین	گویه مطرح شده					
	خیلی زیاد	زیاد	متوسط	کم	خیلی کم	
3/45	50	33	38	29	15	21. توافق در زمینه اقدامات پیشگیرانه با سازمانهای دولتی
	30/3	20	23	17/6	9/1	درصد
3/51	52	30	47	22	14	22. تقویت باورهای دینی و مذهبی
	31/5	18/3	28/5	13/3	8/5	درصد
3/52	49	42	32	30	12	23. اخذ تسهیلات از دولت برای پیشبرد تکنولوژی و ارتقای امنیت سایبری کشور
	29/7	25/5	19/4	18/2	7/3	درصد
3/36	45	32	33	47	8	24. همکاری با سازمانهای بین‌المللی خصوصی
	27/3	4/19	20	28/5	4/8	درصد
3/84	60	42	44	14	5	25. نقد و بررسی قوانین مربوط به حوزه سایبری (آسیب‌شناسی قوانین)
	36/4	25/5	26/7	8/5	3	درصد
3/87	72	41	22	18	12	26. انجام پژوهشهای حوزه سایبری و شبکه‌های اجتماعی
	43/6	24/8	13/3	10/9	7/3	درصد
3/88	72	47	15	17	14	27. استفاده از ظرفیتهای مردمی به منظور کنترل و پیشگیری از جرایم
	43/6	28/5	9/1	10/3	8/5	درصد
3/63	57	38	33	25	12	مجموع
	34/5	23	20	15/2	7/3	درصد

فراوانی و درصد گویه‌های این پرسش در جدول 6 به تفکیک آمده است. بیشترین میانگین (3/88) مربوط به گویه 27 (استفاده از ظرفیتهای مردمی به منظور کنترل و پیشگیری از جرایم) و کمترین میانگین (3/36) مربوط به گویه 24 (همکاری با سازمانهای بین‌المللی خصوصی) است. 22/5 درصد از پاسخگویان معتقدند راهبردهای غیر دولتی (خصوصی) پیشگیری از جرایم در شبکه‌های اجتماعی مجازی، به میزان کم و خیلی کم مؤثرند. 20/0 درصد از پاسخگویان معتقدند راهبردهای غیر دولتی به میزان متوسط مؤثرند و 57/5 درصد پاسخگویان، این راهبرد را به میزان زیاد و خیلی زیاد مؤثر می‌دانند. میانگین وزنی 3/63 از 5 نشان می‌دهد پاسخگویان معتقدند راهبردهای غیر دولتی پیشگیری از جرایم در شبکه‌های اجتماعی مجازی به میزان زیاد و قابل توجهی مؤثرند.

دو) نتایج استنباطی

از آنجا که نرمال بودن توزیع نمرات به کمک آزمون کالموگروف - اسمیرنوف تأیید شد، از آزمونهای پارامتریک و در اینجا از آزمون تی تک‌نمونه‌ای استفاده می‌کنیم.

جدول 7: نتایج آزمون تی تک‌نمونه‌ای، مقایسه میانگین با میانگین فرضی (m=3)

میانگین فرضی	میانگین	انحراف معیار	تی	درجه آزادی	سطح معناداری
3	3/65	0/368	32/630	339	<0/0005

نتایج جدول 7 نشان می‌دهد بر اساس تحلیل استنباطی مقدار سطح معناداری برابر $0/0005 <$ است و چون این مقدار کوچک‌تر از $0/01$ است، لذا تفاوت مشاهده شده از نظر آماری در سطح اطمینان 99 درصد معنادار است. به عبارت بهتر؛ پاسخگویان معتقدند راهبردهای خصوصی پیشگیری از جرایم در شبکه‌های اجتماعی مجازی به میزان بیشتر از متوسط (زیاد) مؤثرند. چنان که امروزه سازمانهای غیر دولتی از دو جهت به نظام عدالت کیفری در راستای تحقق اهداف خود کمک می‌کنند؛ از یک سو، با ایفای وظایف خود در زمینه اعلام و گزارش جرایم، نظام عدالت کیفری را در کشف و تعقیب جرایم کمک می‌کنند و از سوی دیگر، با نقش آفرینی خود در فرایند کیفری به بزهدیدگان خاص یاری می‌رسانند. افزون بر این، با حساس‌سازی افکار عمومی و تبلیغات و اطلاع‌رسانی به موقع خود، می‌توانند نقش مهمی در پیشگیری از جرایم در شبکه‌های اجتماعی مجازی ایفا کنند.

تحقق اهداف عالی‌ه پیشگیری از جرایم بدون توجه به نقش سازمانهای غیر دولتی در مراحل مختلف شکل‌گیری هنجارهای فضای مجازی و نظارت و اجرای آنها دشوار است. اجتماعی بودن پدیده جرم ایجاب می‌کند تا حتی‌المقدور برای پیشگیری و سرکوب جرایم از تمامی ظرفیتهای اجتماعی استفاده شود. مشارکت سازمانهای غیر دولتی در فرایند کیفری یکی از این ظرفیتهای تلقی می‌شود؛ امری که می‌تواند در توفیق برنامه‌های پیشگیری در جامعه و بالاخص در شبکه‌های اجتماعی مجازی مؤثر باشد.

4. رتبه‌بندی میزان تأثیر هر یک از راهبردهای یاد شده بر پیشگیری از جرایم در شبکه‌های اجتماعی مجازی بر اساس دیدگاه دانشجویان چگونه است؟

برای بررسی این پرسش، از آزمون فریدمن استفاده شد؛ ابتدا نتایج توصیفی و سپس نتایج استنباطی بررسی شده است.

یک) نتایج توصیفی

جدول 8: راهبردهای مؤثر بر پیشگیری از جرایم در شبکه‌های اجتماعی مجازی

رتبه	میانگین رتبه	میانگین وزنی	راهبردهای مؤثر بر پیشگیری از جرایم
1	2/65	4/21	دولتی
2	1/70	3/63	مردمی (مردم‌نهاد)
3	1/65	3/62	غیر دولتی (خصوصی)

نتایج جدول 8، میانگین رتبه‌های هر راهبرد را نشان می‌دهد. هر قدر میانگین رتبه‌ها بزرگ‌تر باشد، آن راهبرد بیشتر مؤثر است. از این رو، «راهبرد دولتی» دارای بالاترین رتبه (تأثیر) و «راهبرد غیر دولتی» دارای کمترین رتبه (تأثیر) است.

123 **◆** راهبردهای مؤثر بر پیشگیری از جرایم در شبکه‌های اجتماعی مجازی از دیدگاه دانشجویان

دو) نتایج استنباطی

در این بخش، به کمک آزمون فریدمن مشخص می‌کنیم که «آیا بین رتبه‌های راهبردهای مؤثر بر پیشگیری از جرایم تفاوت معناداری وجود دارد یا خیر؟»

جدول 9: خلاصه اطلاعات آزمون فریدمن

پرش	تعداد	درجه آزادی	کای اسکور	سطح معناداری
راهبردهای مؤثر بر پیشگیری از جرایم	165	2	106/930	$<0/0005$

نتایج جدول 9 نشان می‌دهد بر اساس تحلیل استنباطی مقدار سطح معناداری برابر $<0/0005$ است و چون این مقدار کمتر از $0/01$ است، تفاوت مشاهده شده بین میانگین رتبه‌های وزنی راهبردهای مؤثر بر پیشگیری از جرایم از نظر آماری در سطح اطمینان 99 درصد معنادار است. به دیگر سخن؛ بین رتبه‌های راهبردهای مختلف تفاوت معناداری وجود دارد و میانگین رتبه‌ها یکسان نیست، بلکه به ترتیب ذکر شده در جدول پیشین است.

د) بحث و نتیجه‌گیری

شبکه‌های اجتماعی مجازی با برخورداری از ویژگی‌های منحصر به فردی چون بدون مرز بودن، امکان هنجارشکنی را به تمامی نقاط دنیا گسترش داده‌اند؛ همچنین با گمنام‌سازی کاربرهای سایبری، امکان شناسایی هویت هنجارشکنان و تعقیب آنها را با مشکلات جدی مواجه کرده است. از طرفی، جرایم شبکه‌های اجتماعی فعالیت‌هایی‌اند که در آنها رایانه‌ها، تلفن‌ها و تجهیزات خانگی و سایر امکانات فناورانه برای اهداف نامشروعی چون: کلاهبرداری، سرقت، خرابکاری الکترونیکی، نقض حریم خصوصی و تجاوز به حقوق مالکیت افراد، سوء استفاده جنسی از زنان و کودکان و شکستن و وارد شدن به سیستم‌های رایانه‌ای و شبکه‌های دیگران، شکل‌گیری و ترویج سریع شایعات و اخبار، تبلیغات ضد دینی و القای شبهات، انزوا و دور ماندن از محیط‌های واقعی اجتماع، بحران هویت، اعتیاد به شبکه‌ها و آسیب‌های سیاسی و روانی، تضعیف دولتهای ملی، اشاعه اطلاعات ناقص و نادرست سیاسی و کاهش مشارکت سیاسی افراد و گروهها مورد استفاده قرار می‌گیرد؛ لذا بهترین راه برای مقابله با جرایم شبکه‌های اجتماعی مجازی، پیشگیری از وقوع آنهاست و انواع متفاوتی دارد که می‌تواند از سوی دولت، مردم و سازمانهای غیر دولتی اعمال شود؛ از این رو، راهبردهای ارائه شده از سوی آنها و میزان تأثیرشان، دارای اهمیت است.

در این پژوهش، ضمن توجه به نقش شبکه‌های اجتماعی مجازی در پیشگیری از وقوع جرم، میزان تأثیر هر یک از راهبردهای سه‌گانه دولتی، غیر دولتی و مردمی از منظر دانشجویان دانشگاه گلستان بررسی و تحلیل شد؛ و تبیین شد که اجرای آنها زمینه‌های روانی را برای پیشگیری از جرایم سایبری در شبکه‌های

اجتماعی در ابعاد و سطوح مختلف زندگی فراهم می‌سازد. نتایج به دست آمده از بررسی پرسشهای پژوهش نشان می‌دهد:

1. راهبردهای دولتی با میانگین 4/16 از 5، بر پیشگیری از وقوع جرم در شبکه‌های اجتماعی مجازی به میزان زیاد مؤثرند. این یافته از نظر آماری در سطح اطمینان 99 درصد نیز معنادار است. از بین راهبردهای به دست آمده، به ترتیب: «آموزش و آگاه‌سازی خانواده‌ها از طریق رسانه ملی، مدارس، دانشگاهها و سایر رسانه‌های عمومی»، «ایجاد یا تقویت شبکه ملی اطلاعات»، «ایجاد و توسعه شبکه‌های اجتماعی بومی»، «ایجاد نظام عدالت کیفری مناسب برای جرایم سایبری»، «ایجاد مراکز آگاهی‌رسانی، پشتیبانی و امداد»، «گشت‌زنی و کشف مجرمان توسط مراجع ذیصلاح»، «ایجاد/ تقویت مراکز حمایت از بزه‌دیدگان جرایم سایبری»، «انعقاد یا الحاق به موافقت‌نامه‌های استرداد و معاضدت کیفری یا همکاری امنیتی با سایر کشورها»، «افزایش/ کاهش هزینه‌های استفاده از اینترنت» قرار می‌گیرند. در ضمن، ماهیت پژوهش به گونه‌ای است که بررسی همخوانی نتایج آن با پژوهشهای پیشین را امکان‌پذیر نمی‌سازد.

2. راهبردهای مردمی با میانگین 3/62 از 5، بر پیشگیری از وقوع جرم در شبکه‌های اجتماعی مجازی به میزان زیاد مؤثرند. این یافته از نظر آماری در سطح اطمینان 99 درصد نیز معنادار است. از بین راهبردهای به دست آمده، به ترتیب: «آشکار نکردن اطلاعات خصوصی از جمله عکس، فیلم، صوت و ...»، «اطلاع‌رسانی به مراجع قانونی»، «عدم فعالیت در فضای مجازی در ساعات کاری»، «فضاسازی و آموزش از سوی گروههای مردم‌نهاد»، «عدم شکایت در مورد رابطه‌های عاطفی و احساسی»، «سخن گفتن به صورت نرم و لین و عدم ارتباط تهاجمی»، «عدم شکایت در مورد شرایط کاری و مشکلات آن»، «اشتراک نگذاشتن مطالبی که محتوای آزاردهنده دارند»، «نبودن غلط‌های دیکته‌ای»، «زمینه‌سازی و آموزش کودک و نوجوان برای ورود به شبکه‌های مجازی از سوی خانواده، مدارس و ...»، «مراقبت و کنترل والدین، اولیای مدرسه، دوستان و همسالان» قرار می‌گیرند. در ضمن، ماهیت پژوهش به گونه‌ای است که بررسی همخوانی نتایج آن با پژوهشهای پیشین را امکان‌پذیر نمی‌سازد.

3. راهبردهای غیر دولتی با میانگین 3/63 از 5، بر پیشگیری از وقوع جرم در شبکه‌های اجتماعی مجازی به میزان زیاد مؤثرند. این یافته از نظر آماری در سطح اطمینان 99 درصد نیز معنادار است. از بین راهبردهای به دست آمده، به ترتیب: «استفاده از ظرفیتهای مردمی به منظور کنترل و پیشگیری از جرایم»، «انجام پژوهشهای حوزه سایبری و شبکه‌های اجتماعی»، «نقد و بررسی قوانین مربوط به حوزه سایبری»، «اخذ تسهیلات از دولت برای پیشبرد تکنولوژی و ارتقای امنیت سایبری کشور»، «تقویت باورهای دینی و مذهبی»، «توافق در زمینه اقدامات پیشگیرانه با سازمانهای دولتی»، «همکاری با سازمانهای بین‌المللی خصوصی» قرار می‌گیرند. ماهیت پژوهش به گونه‌ای است که بررسی همخوانی نتایج آن با پژوهشهای پیشین را امکان‌پذیر نمی‌سازد.

راهبردهای مؤثر بر پیشگیری از جرایم در شبکه‌های اجتماعی مجازی از دیدگاه دانشجویان ♦ 125

4. رتبه‌بندی میزان تأثیر هر یک از راهبردهای دولتی، مردمی و غیر دولتی بر پیشگیری از وقوع جرم در شبکه‌های اجتماعی مجازی، نشان داد که رتبه‌بندی از نظر آماری در سطح اطمینان 99 درصد معنادار قرار دارد و همچنین «راهبرد دولتی» دارای بالاترین رتبه (تأثیر)، سپس «راهبرد مردمی» و سرانجام «راهبرد غیر دولتی» دارای کمترین رتبه (تأثیر) اند.

5. پیشگیری ناظر به مرحله پیش از ارتکاب جرم است و تلاش دارد تا بسترهای اجتماعی ارتکاب جرم را کاهش دهد. متأسفانه قانونگذار در حیطه وظایف دولت صراحتاً به پیشگیری از جرم اشاره نکرده و این امر موجب شده است تا در برنامه‌ریزی و حتی پیش‌بینی بودجه قوه مجریه، پیشگیری از جرم دارای جایگاه مشخصی نباشد. مهم‌ترین دلیل حضور دولت در این عرصه، حفظ نظم عمومی جامعه است. ارتکاب جرم، نظم عمومی جامعه را مختل کرده و ریشه در شرایط نامناسب اجتماعی و اقتصادی دارد. قوه مجریه نیز علاوه بر وظیفه تأمین امنیت جامعه و حفظ نظم، نقش مؤثری در ایجاد رفاه اجتماعی و کاهش مشکلات اقتصادی و آسیبهای اجتماعی ایفا می‌کند. در واقع؛ دولت با انجام وظایفی که طبق اصول 28 تا 31 قانون اساسی بر عهده دارد، در حذف بسترهای ارتکاب جرم مشارکت می‌کند؛ با این حال، قوه قضاییه برای انجام این وظیفه با موانعی مواجه است. مهم‌ترین مانع، نداشتن اختیارات و امکانات کافی برای اصلاح شرایط اقتصادی و فرهنگی و اجتماعی است. در واقع؛ تدابیری که می‌تواند در مرحله پیش از ارتکاب جرم موجب پیشگیری شود، از حوزه اختیارات این قوه خارج است. بنابراین، قوه قضاییه بدون تعامل و حضور قوه مجریه نمی‌تواند در امر پیشگیری از جرم به نتیجه مطلوب دست یابد.

6. برنامه‌های پیشگیری از جرایم باید در سه سطح انجام گیرد: اول در سطح فردی؛ یعنی آنچه هر شخص حقیقی یا حقوقی باید با رعایت آنها موقعیت ارتکاب جرم از سوی مجرمین بالقوه را تقلیل دهد. دوم در سطح جمعی؛ مثلاً آنچه اهالی یک محله یا کسبه یک پاساژ ملزم به رعایت آن می‌باشند و بالاخره در سطح ملی؛ یعنی آنچه بخشهای دولتی مثلاً بخش‌های شهرداری‌ها، فرمانداری‌ها، استانداری‌ها، وزارتخانه‌ها و غیره باید در محدوده وظایف خود نسبت به آن اقدام کنند. لذا زمانی که افراد در غار تنهایی خود در شبکه‌های اجتماعی فرو می‌روند، بدون تردید سرمایه اجتماعی کاهش پیدا می‌کند و نقش مردم و سازمانهای مردم‌نهاد و تشکلهای مردمی برای ورود و تأثیرگذاری در این فضا اهمیت پیدا می‌کند.

7. امروزه سازمانهای غیر دولتی از دو جهت به نظام عدالت کیفری در راستای تحقق اهداف خود کمک می‌کنند؛ از یک سو با ایفای وظایف خود در زمینه اعلام و گزارش جرایم، نظام عدالت کیفری را در کشف و تعقیب جرایم کمک می‌کنند و از سوی دیگر، با نقش آفرینی خود در فرایند کیفری، به بزهدیدگان خاص یاری می‌رسانند. افزون بر این، با حساس‌سازی افکار عمومی و تبلیغات و اطلاع‌رسانی به موقع خود، می‌توانند نقش مهمی در پیشگیری از جرایم در شبکه‌های اجتماعی مجازی ایفا کنند.

8. در مجموع، فضای سایبر به عنوان یکی از پیامدهای مدرنیته به سرعت جای خود را در جامعه بشری باز کرده و کارکردهای متفاوت و بعضاً راهبردی بر زندگی بشری داشته است. برخی از این کارکردها، نظیر شبکه‌های اجتماعی، بُرد و نفوذ بیشتری در اعماق وجودی جامعه و ذائقه جامعه داشته‌اند که توجه بدان بسیار ضروری است. لذا برای پیشگیری از جرایم در شبکه‌های اجتماعی، دولت مهم‌ترین نقش را می‌تواند ایفا کند؛ همچنان که از نقش مردم و اشخاص حقوقی غیر دولتی نیز در این زمینه نمی‌توان چشم‌پوشی کرد؛ چنان که برای اِعمال کامل سیاستهای پیشگیرانه، هماهنگی این سه نهاد و همکاری آنها گریزناپذیر است.

پیشنهادها

- 1- امکان واگذاری اختیارات بیشتر به دولت و پیش‌بینی ضمانت اجرای کافی در مورد قصور نهادهای دولتی از وظایف خود در این زمینه فراهم شود.
- 2- سازمانهای مردم‌نهاد باید تلاش کنند تا در شبکه‌های اجتماعی مجازی، ارتباطی قوی و منطقی میان نهادهای علمی و دانشگاهی با بطن جامعه ایجاد کنند.
- 3- اجتماعی بودن پدیده جرم ایجاب می‌کند تا حد امکان برای پیشگیری و سرکوب جرایم از تمامی ظرفیتهای اجتماعی استفاده شود. مشارکت سازمانهای غیر دولتی در فرایند کیفری، یکی از این ظرفیتهای تلقی می‌شود؛ امری که می‌تواند در توفیق برنامه‌های پیشگیری در جامعه و بالاخص در شبکه‌های اجتماعی مجازی مؤثر باشد.

توجه ویژه به «آموزش و آگاه‌سازی خانواده‌ها از طریق رسانه ملی، مدارس، دانشگاهها و سایر رسانه‌های عمومی»، «استفاده از ظرفیتهای مردمی به منظور کنترل و پیشگیری از جرایم»، «آشکار نکردن اطلاعات خصوصی از جمله عکس، فیلم، صوت و ...» در حیطه شبکه‌های اجتماعی مجازی و ... که مسئولان برای تحقق و اجرای آنها باید برنامه‌ریزی کنند.

منابع

- آیکاو، د.ج. (1383). راهکارهای پیشگیری و مقابله با جرایم رایانه‌ای. ترجمهٔ اکبر آسترکی و دیگران. تهران: معاونت پژوهش دانشگاه علوم انتظامی.
- بخشی، بهاره و دیگران (1392). «نقش و کارکرد شبکه‌های اجتماعی». پژوهشنامهٔ زنان، ش 2: 37-59. پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی.
- تقوی، تقی و علی محمدی (1390). «مطالعهٔ موردی در خصوص تأثیرات مثبت و منفی شبکه‌های اجتماعی بر امنیت ملی کشورها». اولین کنفرانس ملی دفاع سایبری. سازمان پدافند غیرعامل، تهران.
- ثقفی، مهرناز و مریم ثقفی (1390). «نقش شبکه‌های اجتماعی در پیشگیری از جرم». دومین کنفرانس بین‌المللی علوم انسانی و روان‌شناسی و علوم اجتماعی. ترکیه.
- جوان‌جعفری، عبدالرضا (1389). «جرایم سایبر و رویکرد افتراقی حقوق کیفری». اقتصاد پولی و مالی، ش 34: 177-201. دانشگاه فردوسی مشهد.
- جعفری، مجتبی (1385). «بزهکاری رایانه‌ای در رویارویی با حقوق جزای فرانسه». نشریهٔ حقوقی گواه، ش 7 و 6: 70-73. دانشگاه امام صادق (ع).
- چراغ ملایی، لیلیا؛ پروین کدیور و غلامرضا صرامی (1393). «استفاده از شبکه‌های اجتماعی مجازی در آموزش - فرصتها و چالشها». اندیشه‌های نوین تربیتی، دوره دهم، ش 3، دانشگاه الزهراء.
- حامدی‌نسب، صادق و حسین حامدی‌نسب (1393). «آسیبهای شبکه‌های اجتماعی مجازی و راهکارهای پیشگیری از آن». همایش ملی مهندسی رایانه و مدیریت فناوری اطلاعات. تهران.
- حبیبی، اعظم؛ سمیه جودی و فهیمه آقازاده (1395). «مروری بر شبکه‌های اجتماعی، مزایا، معایب و مسائل امنیتی مربوط به آنها». اولین کنفرانس بین‌المللی دستاوردهای نوین پژوهشی در مهندسی برق و کامپیوتر. تهران، کنفدراسیون بین‌المللی مخترعان جهان (IFIA)، دانشگاه جامع علمی کاربردی.
- خداقلی، زهرا (1383). جرایم کامپیوتری. تهران: آریان.
- شهابی، محمود و قدسی بیات (1391). «شبکه‌های اجتماعی مجازی و کاربران جوان از تداوم زندگی واقعی تا تجربه جهان‌وطنی». مجلس و راهبرد، سال نوزدهم، ش 69: 151-180. مجلس شورای اسلامی.
- صادقی لفتوت، سعید و مجید حاتم‌چوری (1393). «افزایش ساختار امنیتی شبکه‌های اجتماعی مجازی از طریق پیاده‌سازی سیستم مدیریت امنیت اطلاعات با رویکردی سازمانی». همایش ملی الکترونیکی دستاوردهای نوین در علوم مهندسی و پایه. تهران.

- علوی وفا، سعید و علیرضا ابراهیمی پور (1390). «تهدیدشناختی شبکه‌های اجتماعی در فضای سایبر و تأثیر آن بر تغییر پارادایم‌های راهبردی». *اولین کنفرانس ملی دفاع سایبری*. سازمان پدافند غیرعامل، تهران.
- علیزاده، توحید و نریمان محمدی (1394). «بررسی نقش شبکه اجتماعی وایبر در بر ساخت هویت نسلی جوانان». *مطالعات فرهنگ ارتباطات*، سال شانزدهم، ش 32: 119-144.
- قاسمی، وحید؛ صمد عدلی پور و بدری برندگی (1393). «رابطه استفاده از شبکه اجتماعی فیس بوک با تصور بدن در میان دانشجویان دختر و پسر دانشگاه اصفهان». *مطالعات اجتماعی روان‌شناختی زنان*، دوره دوازدهم، ش 3: 61-92، دانشگاه الزهرا.
- کیان، مرجان؛ نیما یعقوبی ملال و نصرت ریاحی‌نیا (1394). «واکاو نقش و کاربرد شبکه‌های اجتماعی مجازی برای دانشجویان». *فناوری آموزش و یادگیری*، سال اول، ش 3: 69-88.
- محصل، رضا (1394). «مطالعه و شناخت عوامل مرتبط با میزان احساس امنیت اجتماعی کاربران در شبکه‌های اجتماعی مجازی (مطالعه موردی دانشجویان دانشگاه آزاد تبریز)». *کنفرانس بین‌المللی مدیریت و علوم انسانی*. امارات - دبی.
- مجیدی، محمد (1390). «نقش شبکه‌های اجتماعی در انقلاب مصر (مطالعه موردی شبکه‌های فیس‌بوک و توییتر)». *اولین کنفرانس ملی دفاع سایبری*. سازمان پدافند غیرعامل، تهران.
- نیازپور، امیرحسن (1382). «بررسی پیشگیری از بزهکاری در قانون اساسی ایران و لایحه قانون پیشگیری از وقوع جرم». *مجله حقوقی دادگستری*، ش 45: 140-163.
- ودودی، الهه و علی دلاور (1394). «بررسی تأثیر شبکه‌های اجتماعی مجازی در تغییر ویژگی‌های شخصیتی جوانان». *روان‌شناسی تربیتی*، سال یازدهم، ش 35: 43-65.
- Alavi Wafa, S. & Ebrahim Pour (2011). "The Cognitive Threat of Social Networks in Cyberspace and its Impact on the Strategic Paradigm Shift". *the First National Conference on Cyber Defense*. Passive Defense Organization, Tehran.
- Alizadeh, T. & Mohammadi (2015). "The Role of Social Networking Viber in the Manufacture of Identity Young Generation". *Culture-Communications Studies Quarterly*, Vol. 16, No. 32: 119-144.
- Bakhshi, B. & et.al. (2013). "The Role and Function of Social Networks". *Journal of Women*, No. 2: 37-59.
- Boyd, D. & N. Ellison (2007). "Social Network Sites: Definition, History, and Scholarship". *Journal of Computer-Mediated Communication*, Vol. 13, No. 1.

- Cheragh Mollaie, L. & Kadivar & Sarrami (2014). **“The Use of Social Networks in Education, Opportunities and Challenges”**. *Journal of Educational New Thoughts*, Vol. 10, No. 3: Al-Zahra University. Tehran.
- Gareth, N. & et.al. (2005). **Contemporary Comment: An Examination of Australian Internet Hate Sites**. Bond University.
- Ghasemi, V. & Samad Adly Pour & Badri Barandeghi (2014). **“The Relationship of Social Network Facebook with body Image among Students of Isfahan University”**. *Journal of Women's Psychological Social Studies*, Vol. 12, No. 3: 61-92, University of Al-Zahra, Tehran.
- Habibi, A. & Judy & Aghazadeh (2016). **“A Review of Social Networks, Advantages, Disadvantages and Security Issues Related to them”**. *The First International Conference on Electrical and Computer Engineering of Modern Achievements*. Tehran: the International Confederation of Inventors (IFIA), University of Applied Sciences.
- Hamed Nasab, S. & H. Hamed Nasab (2014). **“Damage of Cyber Social Networks and Strategies for its Prevention”**. *National Conference on Computer Engineering and Information Technology Management*, Tehran.
- Ica, D (2004). **Strategies for the Prevention and Dealing with Cybercrime**. Translated by Sterk & et.al. Tehran: University of Police Sciences.
- Ja'fari, M. (2006). **“Cyber of Delinquency in the Face of French Criminal Law”**. *Govah Rights Journal*, No. 6&7: 70-73, University of Imam Sadeq (AS).
- Javan Ja'fari, A (2010). **“Cyber Crime and Discriminative Approach of Criminal Justice”**. *Journal of Monetary Economics and Financial*, No. 34: 177-201, Ferdowsi University of Mashhad.
- Khodagholi, Z. (2004). **Cybercrime**. Tehran: Ariyan.
- Kiyani, M. & Ya'qubi Malal & Ryahyi-Niya (2015). **“Analysis of the Role and Use of Cyber Social Networks for Students”**. *Journal of Educational Technology and Learning*, Vol. 1, No. 3: 69-88.
- Koops, B-J & Susan Brenner (2006). **Cybercrime and Jurisdiction: A Global Survey**, T.M.C. Asser Press.
- Leclerc, Benoit & Ernesto U Savona, (2017). **Crime Prevention in the 21st Century: Insightful Approaches for Crime Prevention Initiatives**. Springer International Publishing Switzerland.
- Majidi, M. (2011). **“The Role of Social Media in the Egyptian Revolution (the Study of Networks Facebook and Twitter)”**. *the First National Conference on Cyber Defense*. Passive Defense Organization, Tehran.
- Mohassel, R. (2015). **“Reading and Understanding the Factors Related to amount Sense of Security of Users on Social Networks (The Case of Tabriz Azad University students)”**. *International Conference on Management and Human Sciences*. Amarat- Dubai.

- Niyaz-pour, A. (2003). **“The Prevention of of Delinquency in the Iranian Constitution and Bill of Prevent Crime”**. *Justice Law Journal*, No. 45: 140-163.
- Sadeghi Lafvat, S. & Majid Hatem Chori (2014). **“The Rise of Social Networks Security Through the Implementation of Information Security Management Systems with Organizational Approach”**. *National Conference on Advances in Electronic Engineering and Basic Sciences*. Tehran, Iran.
- Saghafi, M. & Maryam Saghafi (2011). **“The Role of Social Networks in the Prevention of Crime”**. *The Second International Conference on Humanities and Social Sciences*. Turkey.
- Shahabi, M. & Gh. Bayat (2012). **“Virtual Social Networks and Younger Users: from the Continuity of Real Life to Experience the Cosmopolitan”**. *Journal of parliament and strategy, Parliament*, Vol. 19, No. 69: 151-180.
- Taghavi, T. & Mohammadi (2011). **“Case Study on the Positive and Negative Effects of Social Networks on National Security”**. *The First National Conference on Cyber Defense*. Passive Defense Organization, Tehran.
- Wadudi, E. & Delawar (2015). **“The Effect of Social Networks in the Youth Personality Characteristics”**. *Journal of Educational Psychology*, Vol. 11, No. 35: 43-65.
- William, F.P. (2009). **“Social Networking Sites: How to Stay Safe Sites: Multi-State Information Sharing & Analysis Center (MSISAC)”**. Retrieved 27 March 2011 <http://www.msisac.org>.